

Etičke implikacije psihodinamičkih teorija

Maja Žitinski

e-mail: zitinski@unidu.hr

UDK: 159.019.3/17.021.2

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 20. kolovoza 2008.

Prihvaćeno: 28. listopada 2008.

Članak istražuje kako psihodinamičke teorije, psihoanalitička karakterologija i neurobiologija mijenjaju definiciju realnoga i tako produbljuju razumijevanje konteksta u kojemu valja donijeti etičku prosudbu. Ako su etičke opservacije moguće, tada osloboditeljski potencijal psihoanalitičkoga pothvata prevladava singularna, osobna značenja simbola i upućuje na univerzalnu važnost simbolizma. Onaj tko analizira istodobno je analiziran i u toj moralnoj istosti pravičnost čini temeljno uporište borbe protiv predrasuda koje stigmatiziraju. Psihodinamičke teorije uvijek ističu unutarnje sukobe, motive i nesvjesne

poticaje čovjekova ponašanja, no oni su na koncu i neurobiološki zasnovani. Ako biokemija može otkriti toksine koji škode biološkoj egzistenciji a posljedica su zatiranja duhovnih sloboda i potreba, tada je očito da su duhovne slobode jednako važne kao i biološke. Dok neurobiologija subjektivna iskustva osvjetljava univerzalnim simbolizmom, ona istodobno etičku teoriju pročišćuje od nedoumica i pogrešaka jer joj omogućava odmaknuti se od poštovanja moralnih principa koji su beživotni. Nepristranost, časnost i pravednost nisu iluzije nejakih, nego upravo temelji konstruktivne interakcije među ljudima.

Ključne riječi: introspekcija, kognitivni proces, viktimizacija, relacijska kompetentnost, naučena bespomoćnost, moralni razlog

Uvod

Ljudska su bića moralni subjekti i ta kvalifikacija transcendirava sve ostale ljudske atribute. Netko je moralni subjekt jer je čovjek, a ne zato što pripada muškom ili ženskom spolu, određenoj skupini, naciji, instituciji itd. Ljudi moraju imati moralna prava jer su subjekti. Stoga svaka, ne samo tjelesna, nego osobito mentalna okrutnost narušava moralno pravo žrtve na ljudsku dobrobit. Među moralnim pravima najtemeljnija su ljudska prava. Takva se prava sastoje od pravičnosti,

jednakosti prilike i nepristranosti. Za osiguranje takvih prava suvišno je tražiti dodatno dopuštenje jer je riječ o istome pravu pa ga svatko treba posjedovati u istoj mjeri. Psihodinamičke teorije otkrivaju kako poticaji iznutra uvjetuju čovjekove postupke i koliko svako pojedino ljudsko iskustvo deprivacije prava, s njemu pripadajućom neurobiološkom bazom, govori o veličini nepravde, nasilja i ljudske patnje koja je tu, oko nas. Premda psihodinamičke teorije pokazuju da su ljudske prosudbe uvjetovane podsvjesnim motivima i osjećajima, što ih naknadno racionaliziramo i usuglašavamo s javno prihvatljivim razlozima, takve spoznaje ne obogaćuju etičku teoriju. Bitan etički doprinos stoji u snazi moralnoga razloga kojim će pojedinac biti zaštićen od nasilja i istodobno obvezan na poštovanje moralnih prava drugih ljudi, kao bića jednakih sebi. Takav komunikacijski obrazac nije iluzija nejakih, nego je temelj konstruktivne interakcije među ljudima. S pomoću boljega razumijevanja značenja raznovrsnih verzija nasilja i dominacije moguće je naučiti kako minimizirati rizike od njihova ponavljanja. Nove spoznaje o biokemijskim promjenama u ljudskom mozgu pročišćuju etičku teoriju od mnoštva nedoumica i pogrešnih prosudba postupaka i događaja koje su, u nedostatku demokratskih institucija, nasilnici nesmetano provodili, a žrtve morale trpjeti.

Kratki pregled konteksta iz kojega izviru psihodinamičke teorije

Psihologija ima dugu prošlost, ali kratku povijest. Nekoć je bila čvrsto povezana s filozofijom i s njom je dijelila zajedničke teme. Osmotalila se prije nešto više od sto godina kad je Wilhelm Wundt osnovao prvi znanstveni laboratorij u Leipzigu 1879. godine. Mjerio je utjecaj raznovrsnih stimulusa na organizme i otkrio da svjetlost, zvuk i težina bude odgovore organizma koji oblikuje iskustvo osjeta, osjećaja i predodžba. Oslanjao se na *introspekciju* ili »gledanje unutra« da bi istražio utjecaj stimulusa na misli, osjećaje i osjete. Svoju metodu nazvao je *eksperimentalnom samo-opservacijom* zato što je objedinjavala kvalificiranu introspekciju i objektivno mjerenje.

Wundtove su ideje u SAD nazvane *strukturalizmom* jer su imale posla sa strukturom mentalnoga života. Strukturalisti su vjerovali da će moći razviti vrstu »mentalne kemije« analizirajući iskustvo i svodeći ga na temeljne »elemente«.

Američki psiholog William James proširio je psihologiju na proučavanje raznovrsnih polja i ustanovio *funkcionalizam*, tj. proučavanje načina kako naš um funkcionira da bi nas prilagodio okruženju. Funkcionalizam

se ubrzo pretvorio u *behaviorizam*, ili u uvjerenje da *okolina* presudno, deterministički oblikuje naš unutarnji život. Istodobno je *Gestalt psihologija* proučavala razmišljanje, učenje i percepciju, ne razdvajajući ih na dijelove.

Psihologija je postajala sve objektivnijom i znanstvenijom pa je Sigmund Freud razvio svoju vlastitu teoriju ponašanja s uvjerenjem da je mentalni život kao ledeni brijeg čiji je vrh na površini i on se jedini vidi. Prema Freudu, ponašanje je pod utjecajem golemoga područja *nesvjesnih* misli, impulsa i želja koje ne možemo upoznati neposredno. Ta je ideja dodala novu dimenziju ne samo psihologiji nego i umjetnosti, književnosti, povijesti i mnogim drugim područjima ljudskoga znanja, osobito u proučavanjima tzv. »zdravoga društva« i »zdravoga pojedinca«. Freud je smatrao da su sve misli, emocije i akcije determinirane, da ništa nije slučajno. Istaknuo je važnost djetinjstva u daljnjem razvoju osobnosti. Kreirao je psihoterapijsku metodu *psihoanalizu* koja istražuje podsvjesne korijene emocionalnih problema. Prije se mislilo da pojedinac govori istinu kad iskreno govori sve što misli, a psihoanaliza je otvorila novo motrište, koje pokazuje da je istina ponekad sasvim drukčija od onoga što svjesno mislimo da znamo.

Iako su danas Freudove ideje revidirane i izmijenjene, važnost Freudova djela evidentna je u raznovrsnim psihodinamičkim pristupima psihologiji. Psihodinamičke teorije i danas se usredotočuju na istraživanje unutarnjih motiva, sukoba i nesvjesnih poticaja, prisutnih u ljudskom ponašanju. Ipak, humanisti odbacuju tezu da je ponašanje u potpunosti određeno podsvjesnim snagama, ili determinizmom koji bi bio izvan naše kontrole. Humanistička psihologija usredotočuje se na slobodu volje, snagu mentalnoga zdravlja i zrelost pojedinca s integritetom da tim potencijalom pozitivno mijenja sebe i svijet.

Prije nekoliko desetljeća¹ škole mišljenja u psihologiji međusobno su se konfrontirale gotovo jednako žučno kao političke stranke. Međutim, suvremena je psihologija eklektička, zasniva se na raznovrsnim izvorima i u sebe uključuje raznovrsne teorijske orijentacije. Svim je *psihodinamičnim teorijama* zajednička temeljna misao o tome da je ljudsko ponašanje usmjereno unutarnjim snagama koje su skrivene i nesvjesne. Ipak, moguće ih je istraživati na takav način da impulsi, želje i sukobi unutar same osobnosti postanu snažan izvor čovjekove svjesne težnje za racionalnim rješenjima.

1 Usp. Dennis COON, *Essentials of Psychology - Exploration and Application*, Brooks/Cole Publishing Company (A division of ITP), Pacific Grove, 1997., str. 16.

Goodman² smatra da ljudske misli ne moraju imati oblik riječi, slike, niti bilo kakvog drugog simbola, to mogu biti ne-denotativni fragmenti izraza koji označuju tjelesne aktivnosti ili stanja. Prema njegovu mišljenju jedinstveni realni svijet koji bi bio neovisan o ljudskoj mentalnoj aktivnosti, ne postoji. Čak ni percepcija³ nije puki pasivni proces jer kognitivna psihologija zna da pitanje o tome što vidimo i vidimo li uopće, jako ovisi o stanju naše perceptivne spremnosti.

Temeljno zanimanje psihodinamičkih teorija ne iscrpljuje se u istraživanju ljudskih emocija. Njihov pravi doprinos znanosti (osobito etici) proizlazi iz psihoanalitičnoga zanimanja za kognitivnu dimenziju iskustva, i to, kako podsvjesnu, tako i onu svjesnu. Između još neosvijestena i onoga svjesnog može postojati skriveni manevarski prostor za mnoge etičke pogreške ili loše razriješene dvojbe. Kad u psihoanalitičkom razumijevanju individualnoga karaktera ono što mislimo ne bi bilo središnje, tada analitička tehnika u postupku dovođenja podsvjesnih ideja do svijesti ne bi sa sobom nosila toliko stresa i nesuglasja u interpretaciji. Razumijevanje našega načina razmišljanja rasvjetljava dinamiku zdravih individualnih karaktera i interferencije s mogućim patološkim komponentama. McWilliams⁴ pokazuje kako Freudov originalni, psihoanalitički model govori o tome da paralelno s primitivnim afektima u podsvjesnome dijelu duha svi nosimo tragove »primarnoga procesa mišljenja« što je reziduum najranijih, pred-verbalnih načina shvaćanja svijeta. Takav arhaični kognitivni obrazac jest pred-racionalan, pred-logičan, egocentričan pa umjesto principom etičnosti, potaknut je principom težnje za ispunjenjem hirova.

U naporu da pronađe temelj univerzalnoga kognitivnog procesa Freud je otkrivao individualne razlike među unutarnjim uvjerenjima različitih pojedinaca i dovodio ih u vezu s njihovom idiosinkretičkom psihologijom. Opisujući pojedinca koji sebe smatra »iznimkom« od univerzalnih pravila i principa, naglasio je kako takav pojedinac drži da je pod osobitom božanskom zaštitom. Čineći zlo, u suglasju je s uvjerenjem da je izniman pa osjećaj sebe smije ujednačiti s pomoću determinirajuće naravi svojega podsvjesnog uvjerenja da je grešan, ali opravdan. Ako se podrijetlo zla sastoji u pomanjkanju dobra, tada je Freud imao pravo: Pojedinac koji se ne želi inspirirati univerzalnim zahtjevom moralnoga zakona, očito je, tone u regresiju patogenih uvjerenja, što je s etičkog motrišta ravno gašenju težnje za moralnim rastom.

2 Usp. Nelson GOODMAN, *Of Mind and Other Matters*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & London, England, 1984., str. 20.

3 Usp. GOODMAN, isto, str. 25.

4 Usp. Nancy McWILLIAMS, *Psychoanalytic Case Formulation*, The Guilford Press, New York, 1999., str. 181.

Etika i psihodinamičke teorije

Legitimna težnja za moralnim rastom može se očitovati u stvarnome moralnom napretku tada kad postanemo sigurni koji se aspekti naše osobnosti mogu usavršavati. Mnogi su ljudi proživjeli iskustvo viktimizacije, mentalne okrutnosti, verbalnog zlostavljanja, ili ponižavanja i deprivacije prava. Takvo iskustvo može biti jednako strašno, ili ponekad strašnije od iskustva žrtava fizičkog nasilja. Počinitelje takvoga »duhovnog zločina« etički je opravdano kvalificirati neprihvatljivim iz istoga razloga iz kojega sankcioniramo fizički zločin.

Pitanja upućena psihodinamičkim teorijama proizlaze upravo iz njihovih inherentnih paradoksa. Na primjer, Rand i Torok⁵ pitaju jesu li snovi stenografski znakovi čija su univerzalna pravila označavanja trajna, ili oni imaju samo singularno, osobno značenje. Treba li onaj tko ih tumači gledati na urođene psihičke komponente za koje se pretpostavlja da su nepromjenjive i svim ljudima zajedničke, ili ih mora promatrati kao konstantno izmjenjive kreacije pojedinaca?

Psihoanaliza pretpostavlja blisku povezanost između razumijevanja samoga sebe i stjecanja unutarnjega pogleda na druge. Pritom fantazija i realnost mogu koegzistirati, ali, mogu i jedna drugu zamjenjivati. Freud⁶ je godine 1916. otkrio da se u neurozi manifestira upravo takva konverzija.

Je li ono što pacijenti govore o svojim iskustvima iz djetinjstva istina ili neistina? Neki misle⁷ da se ova Freudova dilema sastoji od njegove nespremnosti da odredi stvaran ili zamišljen status izvještaja svojih pacijenata. Na čemu on to radi, na istini ili na laži, na traumi ili na fantaziji? Treba li neke znanstvenike optužiti da su biologijski deterministi jer drže da je sveukupno ljudsko djelovanje podvrgnuto jedino genetički određenim biokemijskim procesima na koje se gotovo nimalo ne može utjecati?

Iako Freud tvrdi da je na razini podsvjesnoga nemoguće razlikovati istinu od fikcije, suvremena psihologija⁸ otkriva kako djeca već u prvim mjesecima života razumiju da njihovo ponašanje ima odjeka na vanjsku okolinu, premda ne znaju kako i zašto. Tomasello⁹ smatra da djeca

5 Usp. Nicholas RAND; Maria TOROK, *Questions for Freud – The Secret History of Psychoanalysis*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & London, England, 1997., str. 47.

6 Usp. RAND; TOROK, isto, str. 25.

7 Usp. isto, str. 24. New York, 1999., str. 181.

8 Usp. Michael TOMASELLO, *The Cultural Origins of Human Cognition*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & London, England, 2000., str. 72.

9 Usp. TOMASELLO, isto, str. 75.

najprije moraju biti sposobna konceptualizirati svoje namjere prije nego ih uspiju koristiti za simulaciju perspektive drugih. No to se ne događa empirijski; djeca ne mogu konceptualizirati svoje mentalno stanje prije nego konceptualiziraju mentalna stanja drugih. Djeca to čine tako što vlastiti mentalni sadržaj pridaju drugoj osobi. Tomasello pretpostavlja kako djeca kategorički prosuđuju da su drugi »kao ja«, vide da drugi funkcioniraju s pomoću analogije prema sebi.

Tek poslije¹⁰ djeca shvaćaju da su druge osobe subjekti s namjerama čija uvjerenja mogu biti različita od njihovih. U medicini se smatra¹¹ kako na primjer opsesivni kompulzivni poremećaj (*Obsessive Compulsive Disorder* ili OCD) funkcionalno remeti kvalitetu života pojedinca. Opsesije su nelagodne, zbunjujuće misli, predodžbe ili impulsi koje pojedinac vidi da su besmislene. Kad mu ne uspijeva izbjeći traumatične situacije ili misli, on razvija kompulzije ili *rituale*. To su ponovljena, namjerna ponašanja, ili mentalni akti što ih izvodi kao odgovor na opsesiju s ciljem da opsesiju potisne ili nelagodu neutralizira, premda takva težnja nevičnome promatraču ne mora biti očita. Iako medicina navodi mnoštvo uzroka opsesije,¹² mnogi su klijenti uvjereni da postoji biološko objašnjenje nastanka i održavanja opsesija zato što masovni mediji opširno pišu kako o biološkim temama, tako i o pozitivnom učinku serotonergičnih lijekova. Zbog toga je vrlo važno i etički relevantno ustanoviti da biološko objašnjenje nije jedino objašnjenje.

Psihoanalitički doprinos razlikovanju subjektivnog od objektivnog

Ono što je ironično i što se donedavna nije znalo jest to da upravo interakcija sa socijalnom okolinom, osobito s drugim ljudima, neposredno zahvaća razvoj strukture i funkcije mozga. U transakcijama¹³ emocionalnoga komuniciranja i osjećaja povezanosti mozgovi dviju osoba utječu jedan na drugi u obliku »ko-regulacije«. Zato može biti zanimljivo ustanoviti kakav je neurobiološki temelj, ili na primjer, kako izgleda biokemija ponižavanja i koliko to može biti toksično za razvoj dječjega mozga. Nitko

10 Usp. isto, str. 174.

11 Usp. Gail S. STEKETEE, *Treatment of Obsessive Compulsive Disorder*, Series Editor's Note by David H. Barlow, The Guilford Press, New York, London, 1998., str. 5.

12 Usp. STEKETEE, isto, str. 92.

13 Usp. Daniel J. SIEGEL, *The Developing Mind – How Relationships and the Brain Interact to Shape Who We Are*, The Guilford Press, New York, London, 1999., str. 70.

nije imun na negativni socijalizacijski utjecaj niti na mogućnost da doživi bilo bolest, bilo nezgodu pa se na taj način nađe u izraženije ranjivoj skupini ljudi. Olkin¹⁴ se pita, kako pomiriti misao da nikad ne bismo željeli živjeti »kao takvi« (ranjeni, ozlijeđeni, sa smanjenom funkcijom), kad ljudi »kao takvi« žele živjeti?

Stručnjaci¹⁵ navode da treba biti svjestan kako biologija i iskustvo utječu jedno na drugo tako što naše iskustvo učenja u tijelu proizvodi biokemijske reakcije, a naša tjelesna kemija proizvodi emocionalne reakcije. To su samo neka moguća objašnjenja o tome zašto neki ljudi razviju opsesije i kompulzije. Vjeruje se kako u nekim drugim slučajevima rano naučeni strahovi, nametnuti bilo od strane roditelja, škole ili drugih izvora, mogu stvoriti podlogu za opsesivne strahove i izbjegavanja određenih misli, ideja ili situacija, osobito ako su te misli, ideje i situacije smatrane grešnima.

Steketee navodi dva primjera iracionalnih uvjerenja i stavova: »Ako to ne možeš učiniti kako valja, onda nemoj uopće činiti.« Ili: »Misliti je isto što i činiti.« Takve definicije nemoguće je slijediti i to postaju zamke iz kojih nema izlaza osim izbjegavanja samih traumatičnih situacija. Ako pojedincu nije moguće izbjeći traumatičnu situaciju, on će razvijati strategije bijega, a to su rituali (tj. kompulzije).

Poznato je kako je svako ljudsko iskustvo tjeskobe i depresivnosti popraćeno osjećajem ugroženosti biološkoga postojanja. Pritom čak ni profesionalnom terapeutu nije jednostavno odrediti u kojoj mjeri subjektivne varijable različitih stanja anksioznosti pojedinačna iskustva čine jedinstvenim doživljajem, nesvedivim na definiciju tjeskobe kao izolirane ili neizdiferencirane pojave. Ispravna prosudba pojedinoga konkretnog iskustva tjeskobe i depresivnosti uvjetovana je raznolikim aspektima sazrijevanja strukture osobnosti svakog pojedinca.

Kako navodi McWilliams,¹⁶ psihoterapeuti su suglasni da još uvijek vrlo malo razumijemo zašto se razvoj strukture osobnosti kod ljudi razlikuje s obzirom na različitosti stila kojim su pojedinci emocionalno uvjetovani. Zbog toga je važno stabilan individualni stil emocionalne uvjetovanosti ne izjednačavati s »razvojnou zarobljenosti«. Jer, stručnjaci¹⁷ potvrđuju da vrstu tjeskobe valja razlikovati s obzirom na to je li joj izvor faza simbioze (tjeskoba poništenja osobnosti), separacijsko-individuacijska faza, ili možda edipovska faza (tjeskoba super-ega).

14 Usp. Rhoda OLKIN, *What Psychotherapists Should Know About Disability*, The Guilford Press, New York, 1999., str. 298.

15 Usp. STEKETEE, isto, str. 92-93.

16 Usp. McWILLIAMS, isto, str. 83.

17 Usp. isto, str. 79.

Prva vrsta tjeskobe (faza simbioze) očituje se u bojazni da će bliskost s drugom osobom ugroziti neovisnost naše egzistencije. Druga vrsta tjeskobe (separacijsko-individuacijska) očituje se u strahu od razdvajanja. Treća vrsta tjeskobe (edipovska) očituje se u strepnji od mogućega kažnjavanja za neprihvatljivu seksualnu, agresivnu ili ovisničku usmjerenost.

Premda separacijsko-individuacijska vrsta tjeskobe osobnost ugrožava manje radikalnim spektrom razočarenja nego što to čini tjeskoba »poništenja osobnosti«, odsutnost osobe na koju je netko (u fazi simbioze) navezan, doživljuje se kao praznina i necjelovitost. Strah od praznine može biti toliko jak da osobu može dugo zadržavati u inertnom položaju bez volje i snage da se odupre, iako trpi emocionalnu ili fizičku okrutnost. Zato Nancy McWilliams navodi kako je *sustavno zlostavljanoj supruzi* lakše nositi se s bolom i fizičkim nasiljem nego s terorom usamljenosti.

Svi ljudi doživljavaju potrebu da se osjete učinkovitim, sposobnima za pomake i promjene. Judith Jordan¹⁸ misli da razina odjeka iz okruženja – prema naporima pojedinca da uđe u učinkovitu interakciju s drugima – određuje u kojoj će mjeri pojedinac stvarno osjećati se kompetentnim ili učinkovitim. Kad netko nije u stanju utjecati na promjene u svojem okruženju, osjetit će nekompetentnost. Takvu nekompetentnost Seligman (1992)¹⁹ naziva *naučenom bespomoćnosti*. Nasuprot tomu, imati *relacijsku kompetentnost* znači iskusiti ljudsku ranjivost. Samu ranjivost uvijek valja vidjeti kao jedan od aspekata čovjekova življenja, a nipošto kao definirajući aspekt ljudske egzistencije. Isto je s ljudskim relativno minornim gubitkom neke od vitalnih funkcija. Prema stručnjacima,²⁰ iskustvo »smanjene funkcionalnosti« (*disability*) pojedine osobe ne postoji kao samostalno svojstvo jer takvo iskustvo ne možemo razumjeti izvan konteksta ostalih atributa kao što su rod (spol), etnička pripadnost, seksualna orijentacija itd.

Relacijska kompetentnost etički je aspekt poštovanja ljudskih prava

Judith Jordan²¹ drži da u interakciji s drugima uvijek valja ponuditi opciju potencijala rasta i prevladavanja krizne situacije umjesto isticanja

18 Usp. Judith V. JORDAN, *Toward Competence and Connection* (u: *The Complexity of Connection*, Writings from the Stone Center's Jean Baker Miller Training Institute, Edited by Judith V. Jordan, Maureen Walker, Linda M. Hartling, The Guilford Press, New York, London, 2004.), str. 12.

19 Usp. isto.

20 Usp. OLKIN, isto, str. 302.

21 Usp. JORDAN, isto, str. 15-17.

opasnosti ili primjene nasilja. Razvoj relacijske kompetentnosti ovisi o tome jesmo li u kontekstu koji ima sluha za naš glas i našu aktivnost. U doba adolescencije mladi se ljudi druže u miješanim skupinama. Dječaci, oboružani otporom prema tuđem utjecaju susreću djevojčice koje se organiziraju oko povezanosti i izrazite spremnosti na suradnju. Jordan²² navodi kako je u društvu privilegiran i dominantan upravo *natjecateljski stil*, otporan na tuđe utjecaje. Zbog takva stila djevojčice se smatraju manje vrijednima. To ima vrlo ozbiljne moralne posljedice i za njih i za cijelo društvo. Naime, u primarnim heteroseksualnim zajednicama žene se žale da je pred njima zid, da ih se ne čuje i da nemaju odjeka. Ne tako davna istraživanja (1998) o *relacijskoj kompetentnosti* bračnih parova pokazuju da se najsigurnije može predvidjeti razvod onih brakova u kojima suprug odbacuje prihvatiti utjecaj svoje supruge. Točno je da mnogi supruzi ne žele dijeliti moć sa svojim suprugama. Za samu suprugu, ne moći utjecati na drugu osobu znači osjetiti se slabom i imati miniranu relacijsku kompetentnost. Stručnjaci²³ navode kako korijen riječi ponižavanje upućuje na degradiranje u nižu poziciju i izazivanje osjećaja manje vrijednosti u osobi tako što se usredotočuje na štetu koju dotičnoj osobi čine drugi. Takvo relacijsko nasilje u ponižavanoj osobi stvara osjećaj kako nije vrijedna za povezanost s drugima.

Ekvivalentan obrazac socijalne dinamike tipičan je za kulture zatvorenih, komunitarnih skupina jer ih one i kreiraju. Postojeća pravila o vrijednostima i onome što se u pojedinoj situaciji smatra privilegiranim petrificiraju se, a svako odstupanje ili kršenje spomenutih pravila drži se nemoralnim ili grešnim. Primjer za to je visoka tolerancija društva prema potencijalnim zlostavljačima koji visokom dozom ljubomore i posesivnosti odbijaju prihvatiti odluku partnera da ih ostavi. Neki autori²⁴ potencijalne zlostavljače prepoznaju po njihovim, naizgled bezazlenim znakovima podstandardne uključenosti u roditeljske obveze, testirane sljedećim pitanjem: *Možete li navesti imena sadašnjih i bivših učitelja u školi koju vaše dijete pohađa?*

Na sreću, apsolutna moć pravila zatvorenih zajednica rastapa se u procesu sociokulturalne evolucije napora da se istraživanjem istine razumijevanje složenih primjera produbi i etičku prosudbu oplemeni zaštitom prava na pravedan život.

22 Usp. isto, str. 17

23 Usp. isto, str. 106-107.

24 Usp. Lundy BANCROFT i Jay G. SILVERMAN, *Assessing Abusers' Risks to Children (u: Protecting Children from Domestic Violence – Strategies for Community Intervention*, Edited by Peter G. Jaffe, Linda L. Baker, Alison J. Cunningham, The Guilford Press, New York, 2004.), str. 110.

Kroz cijelu povijest za tisuće generacija²⁵ život je bio karakteriziran opasnostima, sveprisutnim prijetnjama i sveopćim nasiljem unutar vrsta i među vrstama. Ipak, enormni potencijal ljudskoga mozga da dopusti ne-genetsku, transgeneracijsku transmisiju informacija uspio je s pomoću refleksivnosti razviti etiku kao alternativu brutalnom, nasilničkom i nepredvidivom svijetu.

Premda je civilizacija znatno smanjila našu ranjivost na izvanjske utjecaje, još uvijek nije smanjila nasilje među ljudima. Mozak je organ koji nam dopušta prilagoditi se i preživjeti teror ili nasilje, ali istodobno mozak je organ koji nasilje može generirati. Perry²⁶ također navodi kako nasilnik ne ubija »potezom prsta na okidaču, niti siluje spolnim organom, nego to čini mozgom«. Perry misli da nasilje nije moguće razumjeti sve dok ne razumijemo organizaciju i funkciju njegova izvorišta – mozga.

Perry²⁷ navodi da je u razumijevanju izvora i utjecaja međuljudskoga nasilja bitno uzeti u obzir kako nasilje mijenja ljudski mozak i kakve posljedične emocije, ponašanja, kognitivne i društvene funkcije iz tih promjena slijede. Enormni kapacitet mozga da se razvija u ovisnosti o tomu kako ga se upotrebljava znače da je najveći modifikator ukupnoga ljudskog ponašanja proživljeno iskustvo. Iskustvo, a ne genetika, rezultira kritičnim, neurobiološkim faktorima, povezanim s nasiljem.

Nasilje²⁸ može biti fizičko ili emocionalno. Najdestruktivnije nasilje ne lomi kosti, ono lomi pamet. Emocionalno nasilje ne izaziva smrt tijela, ali izaziva smrt duše.

Iz prethodnih ilustracija vidljivo je da relacijska kompetentnost živi jedino s pomoću pozitivnoga odgovora iz socijalne okoline. Zato je valja smatrati temeljnom komponentom ljudskih prava. Kršenje sporne interaktivne proporcije predstavlja etičku pogrešku.

Misija etike u ljudskom djelovanju

Pomanjkanje kajanja kod zločinca povezano je s potpunom odsutnosti njegova usmjerenja na patnju žrtve. Je li, literarno rečeno, riječ o afektivnom sljepilu, nerazvijenoj empatičnosti, emocionalnoj retardaciji ili o pomanjkanju etičkoga znanja i volje da se etičnost poštuje? Liječnici bi

25 Usp. Bruce D. PERRY, *Incubated in Terror: Neurodevelopmental Factors in the »Cycle of Violence«* (u: *Children in a Violent Society*, Edited by Joy D. OSOFSKY, Foreword by Peter Scharf, The Guilford Press, New York, London, 1997.), str. 124.

26 Usp. PERRY, isto, str. 124-125.

27 Usp. isto, str. 125.

28 Usp. isto, str. 126.

rekli²⁹ da zločincu manjka tip i kvantiteta senzorno-motornoga i kognitivnog iskustva što dovodi do slabijega razvoja njegova korteksa. Pritom kortikalne i subkortikalne zone ostaju još slabije razvijene kod pojedinaca koji su u djetinjstvu patili jer su ih bliske osobe iz primarnog okruženja globalno zanemarivale i ponižavale. Zato Perry³⁰ navodi da proživljeno kronično pomanjkanje kritičnoga iskustva pozitivne bliskosti osoba iz primarnoga okruženja u najranijoj dobi vodi upravo takvom obliku *emotionalne retardacije* koju nazivamo *afektivnom sljepoćom*.

Je li odrasle ljude uopće moguće naučiti etičnomu ponašanju ako oni ne razumiju pozadinu koja utječe na neprihvatljivo ponašanje? Ako nije, što učiniti s neetičnim ljudima koji nas okružuju? Izgleda da je, kako kažu Bovée i Thill³¹ etičke pogreške i nelegalne postupke teško kontrolirati, ali ih je lako razumjeti. No što je s dvojbom između dvaju uvjerljivih, ali različitih motrišta, u okolnostima kad se zamagluje razlika između etičkih pogrešaka i etičkih dilema?

Etika je očito važan dio ljudskoga svijeta. Medicina nastoji korigirati ono što smatra neispravnim, no etika će svoje korekcije opravdati ako uzima u obzir i takva medicinska rješenja koja pridonose obuhvatnijoj prosudbi situacije u kojoj autonomni subjekt djeluje. Tako kognitivna terapija počiva na kognitivnomu modelu u kojemu se pretpostavlja da su emocije ljudi pod utjecajem njihove percepcije događaja. Ne određuje sama situacija kako će se netko osjećati nego način kako dotični pojedinac interpretira značenje pojedine situacije. Međutim, kognitivni se terapeut³² više zanima za razinu razmišljanja koja je simultana s površinskom razinom razmišljanja. Na primjer, dok pokušavamo razumjeti jedan sadržaj, na drugoj nam razini naviru brze prosudbene misli. Takve se misli zovu *automatske misli* i one nisu rezultat slobodne volje ili razboritoga razmišljanja. One naviru više automatski, obično su brze i kratke. Jedva smo ih svjesni. Puno više svjesni smo emocija koje slijede. Zato, najčešće nekritički prihvaćamo svoje automatske misli kao istinite. No moguće je naučiti prepoznati vlastite automatske misli tako što ćemo se usredotočiti na promjenu afekta. Ako svoje automatske misli identificiramo i do neke mjere vrednujemo njihovu valjanost, vjerojatno ćemo otkriti da nam se raspoloženje poboljšava. Rečeno kognitivnim ter-

29 Usp. isto, str. 133.

30 Usp. isto, str. 132.

31 Usp. Courtland L. BOVÉE; John V. THILL, *Marketing*, McGraw-Hill; Inc., New York, 1992., str. 61.

32 Usp. Judith S. BECK, *Cognitive Therapy: Basics and Beyond*, Foreword by Aaron T. Beck, The Guilford Press, New York, London, 1995., str. 14-15.

minima, kad se disfunkcionalne misli podvrgnu racionalnoj refleksiji, čovjekove se emocije generalno mijenjaju.

Zašto treba biti moralan? Ako sebičnost prihvatimo kao univerzalni princip, svatko će slijediti samo svoje vlastite impulse i sklonosti. Kad bi svatko slijedio samo svoje impulse i sklonosti, to bi bilo svima štetno. Zbog toga *moralni razlozi* moraju biti superiorni običnim razlozima.

Ako netko prihvati princip za koji samo misli da je moralan, pravi *moralni razlog* mora postati zainteresiran za »samoga sebe«. Moralnost je intrinzična vrijednost i mora proizaći iz ispravnoga djelovanja, a ne iz želje da se bude sretan, ili da se ostvari kakva druga korist. Iz etičke perspektive³³ djela moraju biti dobra zbog onoga što je ispravno, a ne zbog posljedica što ih proizvode.

Kao što Hybels i Weaver³⁴ ispravno naglašavaju, moralni su razlozi »zainteresirani za same sebe«. Odgovorno postupati ima smisla zato što nas interaktivni senzibilitet vodi iznutra. Kad shvatimo koliko duboko smo svi iznutra povezani, imat ćemo više smisla za takvu slobodu koja sebe iznutra regulira i usmjerava. Koliko bolje vidimo da smo »zajedno u istomu brodu«, toliko ćemo se više truditi uravnotežiti svoju individualnu i kolektivnu »težinu« zato da bi »brod« mogao ploviti.

Kao što napominje Sher,³⁵ najbolji moralni standardi su kumulativni proizvod moralne refleksije mnogih generacija pa u etičkoj znanosti postoji ekstremno razvijen istančani respekt prema moralnim distinkcijama. Na takvoj podlozi valja nastaviti graditi, izbjegavajući kontradikcije. U etici je važnije raspravljati *kako* samo »dobro« valja definirati nego nabrajati što je sve dobro. Ako tako ne činimo, s motrišta sustavnoga znanja etika će biti beskorisna. Ali, »dobro« nema definiciju jer je jednostavno i ne sastoji se od dijelova. Ono je krajnji pojam prema kojemu sve ostalo valja definirati. »Besmisljeno je reći da je uživanje dobro, ako samo dobro ne bi bilo nešto različito od uživanja.«³⁶ Mnogi stručnjaci ističu da je nemoguće specificirati što je dobro izvan povijesnoga konteksta zato što su naše šanse uvijek u nekom zbiljskom okruženju koje pruža društvenu osnovu za samopoštovanje.

33 Usp. Peter Y. WINDT, Peter C. APPLEBY, Margaret P. BATTIN, Leslie P. FRANCIS, Bruce M. LANDESMAN, *Ethical Issues in the Professions*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1989., str. 531.

34 Usp. Sandra HYBELS; Richard L. WEAVER II, *Communicating Effectively*, Sixth Edition, McGraw Hill, Boston, 2001., str. 624.

35 Usp. George SHER, *Moral Philosophy – Selected Readings*, Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, San Diego, 1987., str. 452.

36 George E. MOORE, *Principia Ethica* (u: Andrew G. Oldenquist, *Moral Philosophy - Text and Readings*, Second Edition, Houghton Mifflin Company, Boston, 1978.), str. 287.

Svi ljudi i samo ljudi imaju sposobnost djelovanja i razmišljanja o svojim postupcima. Ali kao i svako drugo znanje, razliku između vrlina i poroka najlakše je uočiti u kontroverznim situacijama. Pritom pravednost i istina zahtijevaju da se moralno raste. Naime, etika ne može biti relevantna za život, a da ne prestane biti neutralna. Etika traži predanost istraživanju istine jer je to jedan od aspekata istine, i daljnja opravdanja takve usmjerenosti postaju suvišna.

Zaključak

Kako je mentalni život ljudi pod utjecajem nesvjesnih poticaja koje ne možemo neposredno ni upoznati niti njima ravnati, razvoj psihodinamičkih teorija veliki je iskorak i za medicinu i za etiku. Psihodinamičke teorije ne istražuju samo ljudske emocije nego i kognitivnu dimenziju iskustva. Medicina pritom preciznije razdvaja razvoj stabilnoga individualnog stila emocionalne uvjetovanosti od njegove patologije. Pritom se etici otvara prostor za istančanije razlikovanje bioloških objašnjenja od propusta da se proaktivnim rastom integriteta osigura procedura zaštite od fizičkog i duhovnog nasilja. Kako je relacijska kompetentnost uvjetovana odjekom iz socijalne okoline, obstrukciju pozitivnoga relacijskog odjeka valja smatrati moralno regresivnim djelom. Beščutnost zločinca medicina objašnjava slabim razvojem njegove kortikalne i subkortikalne zone, očitovane emocionalnom retardacijom ili afektivnim sljepilom. Etika ne teži istim racionalizacijama, nego s pomoću moralnoga razloga svakog pojedinca obvezuje na ispravno djelovanje kojim svatko svoj karakter može usmjeravati prema moralnom rastu. Kako je medicina suglasna sa stavom da proživljeno iskustvo postaje naj snažnijim modifikatorom ljudskoga ponašanja, tako etika svoj smisao dovršava u prevladavanju čiste etičke neutralnosti, posvećujući se težnji za razlikovanjem moralnoga razloga od drugih razloga u svakom ljudskom pothvatu.

Literatura

- BECK, Judith S.: *Cognitive Therapy: Basics and Beyond*, Foreword by Aaron T. Beck, The Guilford Press, New York, London, 1995.
- BOVÉE, Courtland L.; Thill, John V.: *Marketing*, McGraw-Hill; Inc., New York, 1992.
- Children in a Violent Society*, Edited by Joy D. Osofsky, Foreword by Peter Scharf, The Guilford Press, New York, London, 1997.
- COON, Dennis: *Essentials of Psychology – Exploration and Application*, Brooks/Cole Publishing Company (A division of ITP), Pacific Grove, 1997.
- GOODMAN, Nelson: *Of Mind and Other Matters*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & London, England, 1984.
- HYBELS, Sandra; Weaver II Richard L.: *Communicating Effectively*, Sixth Edition, McGraw Hill, Boston, 2001.
- McWILLIAMS, Nancy: *Psychoanalytic Case Formulation*, The Guilford Press, New York, 1999.
- MOORE, George E., *Principia Ethica* (u: Andrew G. OLDENQUIST, *Moral Philosophy – Text and Readings*, Second Edition, Houghton Mifflin Company), Boston, 1978.
- OLDENQUIST, Andrew G.: *Moral Philosophy - Text and Readings*, Second Edition, Houghton Mifflin Company, Boston, 1978.
- OLKIN, Rhoda: *What Psychotherapists Should Know About Disability*, The Guilford Press, New York, 1999.
- Protecting Children from Domestic Violence – Strategies for Community Intervention*, Edited by Peter G. Jaffe, Linda L. Baker, Alison J. Cunningham, The Guilford Press, New York, 2004.
- RAND, Nicholas; TOROK, Maria: *Questions for Freud – The Secret History of Psychoanalysis*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & London, England, 1997.
- SHER, George: *Moral Philosophy – Selected Readings*, Harcourt Brace Jovanovich, Publishers, San Diego, 1987.
- SIEGEL, Daniel J.: *The Developing Mind – How Relationships and the Brain Interact to Shape Who We Are*, The Guilford Press, New York, London, 1999.
- STEKETEE, Gail S.: *Treatment of Obsessive Compulsive Disorder*, Series Editor's Note by David H. Barlow, The Guilford Press, New York, London, 1998.
- The Complexity of Connection*, Writings from the Stone Center's Jean Baker Miller Training Institute, Edited by Judith V. Jordan, Maureen Walker, Linda M. Hartling, The Guilford Press, New York, London, 2004.
- TOMASELLO, Michael: *The Cultural Origins of Human Cognition*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & London, England, 2000.
- WINDT, Peter Y.; APPLEBY, Peter C.; BATTIN, Margaret P.; FRANCIS, Leslie P.; LANDESMAN, Bruce M.: *Ethical Issues in the Professions*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1989.

Summary

The ethical implications of psychodynamic theories

The article investigates the way in which psychodynamic theories, psychoanalytical characterology and neurobiology change the definition of all that is real, thus deepening our understanding of the context in which one should make an ethical judgment. If ethical observations are possible, then the freeing potential of the psychoanalytical undertaking overcomes singular, personal meanings of a symbol, and refers to a universal importance of symbolism. The individual making the analysis is the one who is at the same time being analyzed, and it is in this moral evenness that the individual makes justice a basic stronghold for a fight against prejudices which stigmatize. Psychodynamic theories always emphasize inner conflicts, motives and the unconscious stimulants of human behavior; however, in the end they are also neurobiologically based. If biochemistry can discover toxins that harm our mere biological existence and at the same time are the consequence of the suppressing of spiritual freedom and needs, then it is obvious that spiritual freedom is as equally important as biological freedom. Whilst neurobiology enlightens subjective experiences through universal symbolism, it also purifies the ethical theory of its doubts and faults since it enables it to move away from obeying moral principles that are lifeless. Non-biasness, honor and justice are not illusions of the weak, but the very foundations of the constructive interaction between humans.

Key words: introspection, cognitive process, victimization, relation competency, learned helplessness, moral reason